

Hrvati i Bugari kroz stoljeća. Povijest, kultura, umjetnost i jezik, ur. Damir Karbić – Tihana Luetić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2013., 424 str.

U izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te njezinih Razreda za društvene znanosti i Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti objavljen je još 2013. zbornik radova pod naslovom *Hrvati i Bugari kroz stoljeća. Povijest, kultura, umjetnost i jezik*. Radi se o zborniku radova s istoimenog znanstvenog skupa održanog u rujnu 2010., a koji su uredili Damir Karbić i Tihana Luetić. Riječ je o dvojezičnom izdanju, koje sadrži 19 radova na 424 stranice, iz područja povijesti, povijesti umjetnosti i književnosti, a vremenski raspon obuhvaća vremenski period od ranog srednjeg vijeka do suvremenog doba. Devet je radova hrvatskih znanstvenika, a deset bugarskih. Zbornik je rezultat suradnje na zajedničkim projektima Odsjeka za povijesne znanosti i Instituta za balkanistiku s Centrom za trakologiju Bugarske akademije znanosti, pod nazivom *Hrvati i Bugari kroz vjekove te Bugari i Hrvati u jugoistočnoj Europi od 7. do 20. stoljeća*.

U uvodnim napomenama Ante Gulin, nekadašnji upravitelj Odsjeka, donio je kroniku samog skupa, a posebnim naglaskom na prvih petnaest godina suradnje između ove dvije institucije (1-2).

Prva dva rada bave se srednjovjekovnom problematikom. U prvom, naslovljenom *Bugari, Franci i južna Panonija u 9. stoljeću. Reinterpretacija povijesnih izvora* (3-22), Hrvoje Gračanin detaljnom raščlambom franačko-bugarskih odnosa pokazuje kako je to područje, posebice ono između Save, Drave i Dunava, bilo izvan bugarske interesne sfere, iako je u historiografiji bilo uvriježeno mišljenje kako su Bugari tim područjem vladali duže vrijeme. Ipak, analizom vrela autor zaključuje kako je franački utjecaj na tome području bio stalan te kako su bugarski interesi ležali sjeveroistočnije, ali još više južno od glavnog bugarskog područja, na tlu Bizanta. Drugi srednjovjekovni rad potpisuje Zrinka Nikolić Jakus te u njemu istražuje priču o porijeklu jedne srednjovjekovne splitske plemićke obitelji, točnije, tko su bili Pinčo i Pleso, osnivači crkve sv. Mihovila, jer se u dokumentima Ivana Lučića Luciusa navode kao nećaci bugarskog cara Ivana Šišmana. To je pitanje izazvalo razna tumačenja i u hrvatskoj i bugarskoj historiografiji, a autorica se priklanja ideji da je riječ o kasnijim krivotvorinama, inspiriranim ili osnivanjem vidinskog banata Ludovika I., ili Žigmundovim pohodom protiv Osmanlija krajem 14. stoljeća (23-53).

Sljedećih pet radova potpisuju bugarski istraživači. Ljudmila Mindova u radu *Кристализация на скръбта. Форми на плача в хървацката барокова литература* (55-72) postavlja književni žanr baroknog plača u kontekstu duge literarne tradicije. Analizira stoga tri djela, *Suze sina razmetnoga* (1622.) Ivana Gundulića, *Mandaljena pokornica* Ivana Bunića Vučića (1630.) i *Uzdasi Mandaljene pokornice* Ignjata Đurđevića (1728.). Sudbinu obitelji Pejačević prikazala je Jordanka Geševa u radu *Свободните хърватски земи – новата родина на фамилия Печевич (края на XVII – първата половина на XVIII в.)* (73-98), još od Čiprovskog ustanka (1688.), preko njihovog sudjelovanja u ratu Austrijskog Carstva protiv Osmanlija, preseljenja u Južnu Ugarsku i u Slavoniju i prve godine njihovog života u novoj domovini. Sljedeći rad potpisuje Rumjana Božilova, ujedno i osoba čiji je trud, održavao spomenutu suradnju hrvatskih i bugarskih znanstvenika, a riječ je o odnosu između Franje Račkog i Ante Starčevića, tj. o "две хърватски визии за съдбините на Балканите". Prema autorici vizija osnivača izvornih ideologija jugoslavizma i pravaštva o budućem razvitku balkanskih naroda jasno pokazuje kako su obje političke opcije bile izrazito sklone hrvatsko-bugarskoj suradnji te zaključuje kako iako različite, u stvari se te dvije vizije međusobno dopunjavaju i donose nam razmišljanja političke misli 19. stoljeća o "nemirnom Balkanu" i njegovim narodima (99-123). Iz područja povijesti književnosti Antoaneta Balčeva potpisuje rad *Шрихи към феномена на байронизма в българската и хърватската литература* (125-134) u kojem razmatra bajronizam, bajronističkog junaka i bajronističku koncepciju svijeta kao tipološku točku većine juž-

noslavenskih književnosti koje su bile pod neposrednim ili posrednim utjecajem engleskog romantizma. Autorica je pokazala da južnoslavenski romantizam preuzima tzv. "sekundarni bajronizam", unutar okvira "individualistički kolektivnog dualizma." Rumjana Koneva pisala je o profesoru Ivanu Šišmanovom, hrvatskoj i paneuropskoj ideji, simbolu bugarsko-hrvatskih duhovnih i znanstvenih odnosa. Zanimljivo je za istaknuti da se 1898. u Zagrebu susreo i sa znanstvenicima Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a potom je boravio u rezidenciji biskupa Josipa Jurja Strossmayera u Đakovu. Kao i ostali paneuropejci, propagirao je izučavanje bilateralnih, tj. multilateralnih veza među narodima tražeći njihovo zajedničko ishodište, potom razvoj i provedbu tih veza, ne bi li se osigurala njihova zajednička izgradnja za budućnost (135-147).

Ivica Zvonar istražuje pisanja zagrebačkih dnevnih novina *Obzor* o prvom balkanskom ratu. Poseban naglasak stavlja, dakako, na pisanja o Bugarima. Pobjede saveznika u Prvom balkanskom ratu izazvale su euforiju južnoslavenske solidarnosti i međusobnog pomaganja, a porasla je i potpora ideji južnoslavenskog ujedinjenja. Na stranicama *Obzora* u vrijeme Prvog balkanskog rata ima mnoštvo informacija o društvenoj, političkoj i vojnoj situaciji u Bugarskoj, o kojoj se vrlo pozitivno piše, jer se Bugare doživljava kao centar balkanske politike. Veliki prostor posvećuje se vijestima iz Sofije, te izjavama bugarskih političara i časnika (149-169). Tematski se nadopunjava radom Igora Despota, stručnjaka za Balkanske ratove, koji se bavio incidentom slučaja Miletić. Naime, 14. rujna 1913. nakon prestanka neprijateljstava, trgovački brod *Orijen* koji je prevezio sijeno iz Francuske za Bugarsku, u vlasništvu Ivana Račića, registriran u Monarhiji, u Trstu, prilikom uplovljavanja sudario se s minom i pretrpio veliku materijalnu štetu. Kapetan broda Vincenzo Vicko Miletić je preko austro-ugarskog konzulata u Varni podnio zahtjev za naknadu štete. Autor istražuje diplomatsku aktivnost između Bugarske i Monarhije zbog tog slučaja (171-180).

Područje povijesti likovnih umjetnosti zastupa Milena Georgieva radom pod naslovom *По следните на една изчезнала творба – "Innocentia" от Бела Чикош Сесия* (181-199). Autorica analizira to djelo koje se danas čuva u Nacionalnoj galeriji inozemne umjetnosti u Sofiji, njegovu ikonologiju, stil i umjetničku vrijednost. Umjetnine koje se ondje nalaze otkupljene su tijekom Druge jugoslavenske izložbe u Sofiji 1906., a među njima i spomenuto secesijsko djelo Bele Čikoša, koje naziva najkapitalnije djelo secesijskog slikarstva u Hrvatskoj.

Sestra Estera Radičević potpisuje rad o *Djelovanju sestara Sv. Križa na području zdravstva u Bugarskoj*, što je zanimljivo ostvarenje koje govori o životu sestara sv. Križa u Bugarskoj i njihovoj službi bolesnicima u Klementinskoj bolnici u Sofiji, Lujzijanskoj bolnici u Varni, Sanatoriju za bolesnu djecu na Crnom moru, dvorbi ranjenika u Balkanskim ratovima te u Prvom svjetskom ratu, kao i o njihovoj brizi kako ljudima pružiti zdravstvenu poduku bilo da su sami bolesni ili imaju bolesnika u kući. One su se našle u Bugarskoj na poziv carice Eleonore (201-227).

Svetlozar Eldarov, voditelj projekta s bugarske strane, potpisuje sljedeći rad naslovljen *Хърватският апостолат "Св. Св. Кирил и Методије" и България (1910.-1919. г.)* (229-258) u kojem autor istražuje nastanak i djelovanje Apostolata sv. Ćirila i Metoda, pobožne i misionarske organizacije, kao dijela katoličkog pokreta u Hrvatskoj. Stvoren je s ciljem širenja, učvršćivanja i čuvanja katoličke vjeroispovijesti među slavenskim narodima, to jest propagiranja ideje i sabiranja sredstava za ostvarenje jedinstva zapadnog i istočnog kršćanstva u formi crkvene unije. Pojavljuje se među Hrvatima po već utabanom ćirilometodskom putu koji je započeo u Češkoj, prošao kroz Sloveniju i stigao u Hrvatsku kao rezultat prirodnog sazrijevanja, razvitka i preplitanja nekoliko bitnih ideja i općih procesa – ćirilometodskog nasljedstva, neoslavizma i katoličkog pokreta.

O bugarskim useljenicima u Zagrebu 1936. pisala je Suzana Leček. Analizu je autorica temeljila na izvješćima dostupnim u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Zagreb se poka-

zao kao razmjerno reprezentativan uzorak, jer je bio daleko najsnažnije privlačno područje (58% od ukupnog broja Bugara u Savskoj banovini), a osim toga, bugarska skupina je ovdje imala i "bogatiju" strukturu (uz vrtlare jedino je ovdje bilo studenata). Možemo zaključiti kako je jedno od glavnih obilježja bugarskog useljavanja u Hrvatsku bila privremenost, koja je bez sumnje utjecala na ponašanje pojedinaca i cijele skupine. Ono je svakako odredilo prirodnu međusobnu vezu, a postalo je ključnim za pitanje moguće integracije i povezivanja s hrvatskim stanovništvom među kojim su živjeli (259-275).

Obrazovanjem Bugara bavio se i Aleksandar Kostov u radu *Обучението на български лесовъди в хърватски учебни заведения от 70-те години на 19. век до края на втората световна война* (277-293). Naime, članak je posvećen obrazovanju bugarskih šumara na hrvatskim školama, a obuhvaća tri obrazovne institucije – izvorno *Gospodarsko-šumarsko učilište* u Križevcima, koje je krajem stoljeća kao šumarski odjel Učilišta u Križevcima premješteno u Zagreb, gdje je pretvoreno u Šumarsku akademiju pri Filozofskom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta. Akademija je otvorena 1898. godine, a 1908. godine reorganizacijom obuka je povećana s tri na četiri godine. Stvaranjem Šumarske akademije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i povećanjem očekivanja od studenata, nije smanjen interes Bugara.

Pripadnicima bugarske manjine danas, bavi se rad Jadranke Grbić Jakopović. Iako su danas Bugari u Hrvatskoj malobrojni, prema navedenim podacima popisa stanovništva iz 2001. g. naseljeni su u svim županijama, osim u Ličko-senjskoj. Daleko su najbrojniji u Zagrebu, gdje živi gotovo polovica od svih Bugara u Hrvatskoj. Pretpostavlja se da su upravo većina njih potomci čuvenih *bugarskih vrtlara*. U Hrvatskoj je 1992. g. osnovano Hrvatsko-bugarsko društvo, a 1998. g. Nacionalna zajednica Bugara u Republici Hrvatskoj sa sjedištem u Zagrebu (u daljem tekstu: Zajednica). Članovi Zajednice okupljaju se u svojim prostorijama koje im je dodijelilo Gradsko poglavarstvo Grada Zagreba. U njima se odvijaju sve aktivnosti vezane za očuvanje opstojnosti bugarske nacionalne manjine, jezika, običaja, općenito kulture i identiteta. Naglašava i da je 2006. pri Odsjeku za južnoslavenske jezike i književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, osnovana Katedra za bugarski jezik i književnost (295-321).

O putovanju u Bugarsku dr. Ive Hengstera 1939. godine pisao je Krešimir Belošević, kao dijelu povijesnih veza hrvatskih i bugarskih vegetarijanaca te počecima vegetarijanstva u Bugarskoj. Sliku s planine Rila i susretu Hengstera s učiteljem Petrom Danovim možete vidjeti na slidi koji se vrti tijekom ovog savjetovanja (323-353).

Sljedeća dva bugarska rada tematski se nadopunjavaju. Riječ je o radu Nikoloja Kočankova o *Създаването на хърватската православна църква* (1942. г.) и *Българите* (355-377) te rada Irine Ognjanove o reakciji katoličke crkve na komunistički pritisak u Hrvatskoj u prvim godinama poraća (379-416). Prvi rad rekonstruira međusobne odnose između Hrvatske pravoslavne crkve i Bugarske pravoslavne crkve. Osim toga, istražuje se odnos bugarske vlade, kao i uloga bugarske diplomacije pri rasvjetljavanju problema pravoslavlja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Stvaranje Hrvatske pravoslavne crkve izrazilo je bilo dobro prihvaćeno od strane bugarskog veleposlanstva u Zagrebu. Prema J. Mečkarovu to je bio ozbiljan korak naprijed u rješavanju bolnog pitanja konfesionalne nejednakosti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Drugi pak rad nastavlja se na prethodni jer dok se u NDH na Katoličku Crkvu nije napadalo izravno te je u određenim slučajevima njezino protivljenje tolerirano od vlasti, situacija u komunističkoj Hrvatskoj promijenila se iz korijena. Sada se prema njoj provodio stalan pritisak i preživljavala je jedno od najtežih razdoblja u svojoj povijesti. Djelatnost joj je oštro ograničena, a veliki dio imovine joj je otet. Broj svećenika sveden je na minimum – dio njih likvidiran je od novog režima, dio je umro po logorima i zatvorima, a dio je pobjegao preko granice ne bi li se spasio.

Posljednji rad u zborniku potpisuje Sanja Vulić, koja obrađuje sličnosti i razlike u ulozima nacionalnog identiteta u hrvatskom i bugarskom manjinskom školstvu u Mađarskoj. Naime, na-

kladnička kuća, *Croatica*, tiska školske knjige za djecu drugih nacionalnih manjina, pa tako i za Bugare. Tako autorica ističe razlike u Narodopisu za male Bugare i one za male Hrvate, a razloge autorica pronalazi u tome što hrvatska nacionalna manjina u Mađarskoj nema toliku podršku svoje matične domovine, kao što ima bugarska. Razloge valja tražiti i u mladosti hrvatske države (417-424).

Na kraju možemo zaključiti da je ovaj zbornik izvrstan pokazatelj dugogodišnje suradnje hrvatskih i bugarskih znanstvenika koji ponovno i iznova pronalaze zajedničko povijesno i kulturno naslijeđe, ali i suradnju, što ovom projektu i zborniku daje očekivanu znanstvenu podlogu. Uspješnost skupa se najbolje reflektira u visokoj razini stručnosti koja odlikuje ovaj zbornik radova. Ovaj zbornik ipak ne treba promatrati samo kao doprinos istraživanju bugarsko-hrvatskih odnosa u povijesti, već može služiti kao model monografije koja obrađuje određenu problematiku različitim metodološkim pristupima. Nadamo se da će radovi u ovom zborniku biti višestruko korisni, kako svojim novim pristupom, tako i novim informacijama koje donose, te da će potaknuti i nastavak ovog vrijednog projekta obiju Akademija.

Suzana Miljan

Stjepan Tomašević (1461.–1463.): slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog 11. i 12. studenog 2011. godine u Jajcu, ur. Ante Birin, Hrvatski institut za povijest – Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu, Zagreb 2013., 296 str.

Današnju historiografiju, barem u Hrvata, u bitnome obilježava prigodničarstvo kroz raznorazne skupove. Bez obzira na to jesu li organizirani na međunarodnoj, domaćoj, znanstvenoj ili stručnoj razini, kolektivno podsjećanje na određene povijesne događaje, fenomene, institucije ili ličnosti jednim dijelom ograničava slobodu istraživanja pa čak i samoga izražavanja. Većina ih ovisi o sudjelovanju mladih povjesničara od kojih mnogi žive u uvjerenju da će preko skupova dobiti privremeni ili stalni posao u struci ili pak učvrstiti svoju poziciju u znanosti. Mnogi time gube energiju pa čak i prirodni dar otkrivanja i rješavanja povijesnih fenomena. Da se razumijemo, određeni skupovi itekako su potrebni i nemoguće ih je zaobići. Jedan od takvih održan je 11. i 12. studenog 2011. u Jajcu povodom 550. obljetnice krunjenja posljednjega bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića. Izlaganjima iz različitih historiografskih perspektiva, počevši od hrvatske, preko bosansko-hercegovačke i srpske do mađarske, pružio je prijeko potreban znanstveni dijalog o velikoj prijelomnici kao što je slom srednjovjekovnoga Bosanskoga Kraljevstva iliti dolazak srednjovjekovne Bosne pod osmansku vlast. Uspjeh je bio zajamčen i u 2013. godini očekivano plodonosan.

Prošla je godina mogla biti u znaku 550. obljetnice sloma srednjovjekovnoga Bosanskoga Kraljevstva iliti dolaska srednjovjekovne Bosne pod osmansku vlast. Znajući kakvu je izmjenu mentaliteta i geopolitičku projekciju izazvalo osmansko usidrenje na zapadnom Balkanu, sam je događaj morao u Hrvata skrenuti veću pažnju od hvalevrijednih rezultata rečenoga skupa donesenih u zborniku *Stjepan Tomašević (1461.–1463.): slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva*. Zapazili smo da je velika prijelomnica 1463. obilježena i u bosanskohercegovačkoj javnosti: najprije okruglim stolom sarajevskoga Instituta za istoriju *550 godina od osmanskog osvajanja srednjovjekovne Bosanske kraljevine* (14. V. 2013.), a vrlo brzo u organizaciji Franjevačke teologije u Sarajevu i Društva za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije “Stanak” javnim predavanjem *Pad Bosne 1463. u svjetlu ugarsko – bosanskih odnosa* Dubravka Lovrenovića (27. V. 2013.). Većina referata okrugloga stola objavljena je u zborniku *Osmansko osvajanje Bosanske kraljevine* (2014.).

Zbornik *Stjepan Tomašević (1461.–1463.): slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva* objedinjuje priloga koji uopćeno govoreći raščlanjuju uzroke i posljedice Tomaševićeva krunjenja.